

GODINA VELIKOGA ZAVJETA I HRVATSKI KRŠĆANSKI JUBILEJI

Drago Šimundža

UDK:27-9(497.5)
Pregledni rad
Drago Šimundža
Split

Godine 1976. proslavljena su dva naša povijesna jubileja: Tisućita obljetnica Gospina svetišta koje je u 10. stoljeću dala sagraditi kraljica Jelena na Gospinu otoku u Solinu, te veliki povijesni jubilej Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata koji je svojom tematskom širinom obuhvaćao opće značenje i cjelovitu ulogu kršćanske civilizacije i kulture u hrvatskomu narodu. Stoga je naša Crkva 1976. godinu proglasila Hrvatskom marijanskom godinom i Godinu velikoga zavjeta, jer je u sebi sadržavala sve jubilarne spomene i njihova temeljna značenja.

Kratki prikaz i uvodna osvjetljenja

Povodom tisućite obljetnice smrti kraljice Jelene 1976. godine, naša je Crkva u svezi s obljetnicom Jelenine crkve Svete Marije 1975./76. godinu, od 8. rujna 1975. do 12. rujna 1976., proglasila Hrvatskom marijanskom godinom, u kojoj je slavila dva naša povijesna jubileja: Tisućitu obljetnicu Gospina svetišta koje je u 10. stoljeću dala sagraditi kraljica Jelena na Gospinu otoku u Solinu, te veliki povijesni jubilej Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata koji je svojom tematskom širinom obuhvaćao opće značenje i cjelovitu ulogu kršćanske civilizacije i kulture u hrvatskomu narodu te u tom smislu spontano isticao rane početke našeg kršćanstva, pri čemu je krsni zavjet kao osnovno obilježje rodnog pokršćavanja i pokrštenja preuzeo glavnu ulogu i bitno značenje. S tih je gledišta jubilej Trinaest stoljeća s cjelovitim vremenskim slijedom vjere i Crkve u našem narodu spomenutoj godini dao znakovitiji smisao i važniju funkciju. Zato se s Hrvatskom marijanskom godinom slavila i Godina velikoga zavjeta, koja je u sebi sadržavala sve jubilarne spomene i njihova temeljna značenja.¹

¹ Izričaj *Godina velikoga zavjeta* izražava naše pokršćavanje i krštenje, sakramentalni savez s Bogom, osobni i zajednički, koji u biblijskom govoru u Staromu zavjetu odgovara Moj-

Povijesni su povodi i aktualni razlozi kršćanskih obljetnica i njihovih sadržaja bili duhovno i društveno dovoljno razvidni i inspirativni, a njihove nakane i poruke crkveno i nacionalno jasne i poticajne, to više što su se događale i doživljavale u vrijeme ateističkog i anacionalnog društvenog režima koji ih je iz više razloga prešućivao i ignorirao, ali ih, ipak, nije zabranio. U tom su ozračju jubilarne teme i proslave, unatoč stanovitim oklijevanjima i kratkim pripremama, kad se društvene stvarnosti dobro uoče i realno shvate, imale vrijednih i važnih programa i poruka, znakovitih proslava i zajedničkih uspjeha. Koliko je to upućivalo na povijesnu ulogu kršćanstva u našem crkvenom i društvenom rastu i razvoju – u vjeri, civilizaciji i kulturi – toliko je u konkretnim prilikama izravno djelovalo na važnost i ulogu vjere i Crkve u suvremenom društvu i životu.

Usprkos evidentnim oporbama, jubilarne su proslave i poruke u narodu srdačno dočekane i svjesno prihvaćene kao respektivan pokret duhovne svijesti i društvene obnove. U tom su ozračju i doživljaju rado slavljene u cijeloj našoj Crkvi, prije svega u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a slično tomu i u drugim dijelovima bivše države te brojnim europskim i drugim zemljama u kojima su radili i živjeli naši sunarodnjaci, radnici i iseljenici. Solin je ipak tijekom Godine velikoga zavjeta, zahvaljujući svom povijesnom značenju, sjedištu hrvatskih kraljeva, Jeleninoj obljetnici i spomenu prvog poznatog Gospina svetišta u Hrvatskoj, bio središnje žarište svih događaja, zajedničkih hodočašća i svečanih slavlja jubilarnih programa i sadržaja.

U toj su opciji zajedničke proslave, potaknute obljetnicom smrti kraljice Jelenine i njezine crkve, svečano otvorene na Gospinu otoku u Solinu 8. rujna 1975. Tom je prilikom splitsko-makarski nadbiskup Frane Franić s jubilarnog oltara *sub divo* na temeljima Jeleninih crkava pred mnoštvom od 20.000 vjernika službeno objavio početak Marijanske godine i jubilarnih svečanosti. Na tom je uvodnom slavlju, koje je predvodio subotički biskup Matiša Zvekanović, nadbiskup Franić ukratko predočio povode i razloge povijesnih obljetnica i zajedničkih proslava te jasno naglasio: »U ime svih hrvatskih biskupa otvaram Hrvatsku marijansku godinu, godinu u kojoj ćemo pod geslom 'Blažena ti što povjerova' obnoviti svoju vjeru i doživjeti jubilarnu radost svojega kršćanstva.«²

Kad se nakon tog svečanog otvaranja vidjelo da se planirani programi mirno odvijaju, da ih komunističke vlasti šutke prihvaćaju, naši su biskupi ubrzo, na svom redovitom zasjedanju u Zagrebu od 7. do 9. listopada 1975., razmišljajući o cjelovitim programima, javno izvijestili da se s jubilejom Jelenine crkve slavi i veliki nacionalni jubilej Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata,³ koji je – iako se od 1937. do 1941. brižno pripremao – 1941. godine, kad se trebao svečano proslaviti i završiti, zbog ratnih neprilika bio službeno odgođen.⁴

sijevu i Abrahamovu savezu s Bogom, a u Novomu zavjetu savez s kršćanskom vjerom i Evanđeljem.

² D. Šimundža, *Godina velikoga zavjeta, Hrvatski kršćanski jubileji, Spomen-knjiga*. Crkva u svijetu – Svetište Gospe od Otoka, Split, 1977., 30.

³ Jubilarni proglas, u: *Glas Koncila*, god. XIV, br. 22.

⁴ Okružnica nadbiskupa Alojzija Stepinca od 19. travnja 1941., u: *Katolički list*, Zagreb, br. 16, 21. travnja 1941., 195.

U svezi s tim, biskupska poslanica istog naslova kao i veliki jubilej s biblijskim geslom »Blažena Ti što povjerova« dijelom izravno, dijelom kontekstualno napominje složenu tematiku duhovnih i društvenih slavlja koje je veliki jubilej Trinaest stoljeća u sebi uključivao.⁵ U njoj, ustvari, naši biskupi, razmišljajući o širokom obzoru vjerskih i nacionalnih događaja u prošlosti i sadašnjosti, povremeno ulaze u vjerska i društvena područja. Tako, na primjer, izravno spominju kako je vrijedno spomenuti da jubilarna zavjetna godina ima »značenje i jedne važne obljetnice: devetstote obljetnice svečane krunidbe hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira«. »Točno na isti dan«, upućuje poslanica, »kad je umrla kraljica Jelena, ali ravno sto godina kasnije, okrunio je legat pape Grgura VII. opat Gebizon, u solinskoj crkvi sv. Petra, Dmitra Zvonimira za kralja Hrvatske i Dalmacije. Kralj se tom prigodom zavjerio Apostolskoj stolici poznatom zavjernicom, koja nije bez značaja za našu kršćansku povijest.«⁶

Na sličan način u jednom drugom kontekstu u istoj poslanici naši biskupi slikovito, ali jasno upućuju na važnost vjere i vjerskog života u konkretnom vremenu: »Jedan u poniznoj vjeri zaključen kršćanski život na ovom tlu«, poticajno ističu, »izranja pred nas iz tisućljetnih dubina na kamenu kao otvorena zbilja: u ovoj se kršćanki, kraljici Jeleni, ostvarilo ono što znači biti Crkva na putu (...) Zato nam kraljica Jelena« – inspirativno će biskupi – »može biti nadahnuće i poticaj da mi danas razmišljamo o tome što želimo biti mi danas, i kao pojedinci i kao vjerna zajednica, u našem hrvatskom narodu.«⁷

Indikativni su ti naglasci i njihovi sadržajni refleksi. U pitanju su, očito, vjerske i društvene misli i poruke. S tih se motrišta, kad se naše konkretne prilike i jubilarni naglasci vremenski i poticajno cjelovito povežu i shvate, s pravom može kazati da je naša Crkva, nakon sloma Hrvatskog proljeća u kojemu je bila suzdržana, u jubilarnim godinama svjesno preuzela važnu ulogu i uspješno ispunila znakovitu misiju svog duhovnog i društvenog poziva i poslanja. U jasnim je postavkama i zajedničkim proslavama tijekom solinske Godine velikoga zavjeta i njezinih devetogodišnjih slavlja uspješno povezala ulogu i značenje domoljubne svijesti i kršćanskih načela u prošlosti i sadašnjosti.⁸

Ustvari, Jelenina je obljetnica bila povod i poticaj slojevitom spektru jubilarnih spomena i proslava, dok ih je glavni jubilej Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata praktično povezo i isticao te tako zajednički učvrstio. Jasnije rečeno, kao što je Hrvatska marijanska godina bila uvod u Godinu velikoga zavjeta, tako su poticaji i programi Trinaest stoljeća, u slijedu crkvenih i nacionalnih duhovnih i društvenih zbivanja i sjećanja, bili važni inspiratori povijesnih i aktualnih tema

⁵ Poslanica je zbog svoje važnosti i slojevitog gradiva duže vrijeme pripremana. Službeno se pojavila pred Uskrs 1976. U svom je formatu i u *Glasi Koncila* objavljena 21. ožujka 1976.

⁶ Jubilarna poslanica hrvatskih biskupa *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*, br. 8.

⁷ Nav. dj., br. 7.

⁸ Činjenice su izražajne. Po svemu sudeći, naši su jubileji sa svojim programima i nastupima, uz spomenuto Hrvatsko proljeće, najvažniji javni pothvat vjerskih i narodnih težnja i poruka, koji se uspješno nosio s areligioznim i anacionalnim komunističkim vremenom te praktično budio i promicao vjerske i nacionalne vrijednosti i pothvate.

i motiva od Solina 1975./76. do Nacionalnog euharistijskog kongresa u Mariji Bistrici 1984.

U tom je smislu u svezi s konkretnim porukama biskupske poslanice vrijedno spomenuti i suvremene misli i preporuke, posebno jednu aktualnu refleksiju s prizivom na Drugi vatikanski sabor i njegova društvena shvaćanja: »Bilo bi od neprocjenjive važnosti« – upućuje jubilarna poslanica – »da ove godine svatko tko se iskreno osjeća katolikom u hrvatskom narodu iskreno shvati i srcem usvoji velika konciliska načela o vjerskoj slobodi i općenito o pravu svakog čovjeka i svakog naroda na slobodu, o potrebi iskrenog ravnopravnog dijaloga sa svim ljudima dobre volje.«⁹

Nema dvojbe, čitajući spomenutu poslanicu, lako se uočava da je cjeloviti projekt organizacije i proslave hrvatskih jubileja u sebi uključivao našu prošlost i sadašnjost, u vjerskom i društvenom pogledu. Istini za volju, Crkva se sa svojim po(r)ukama nikad nije izravno upuštala u politička pitanja, ali ih se stalno doticala, pri čemu je glede društvenih i domoljubnih odnosa itekako bila poticajna, inspirativna i refleksivna. Dapače, s reprezentativnom se Godinom velikoga zavjeta, s njezinim završnim slavljinama i središnjom proslavom 12. rujna 1976. na Gospinu otoku u Solinu, s Papinim izaslanstvom i brojnim uglednicima iz europskih i drugih država, izravno pokazala uvaženom glasnicom naše crkvene i nacionalne prošlosti i sadašnjosti.¹⁰

Povijesni povodi, razlozi i sadržaji kršćanskih jubileja

Osnovni su podaci naših jubileja dovoljno poznati. I povodi su im, motivacije i razlozi općenito razvidni i jasni. Riječ je s jedne strane o vjerskim i nacionalnim obljetnicama u kojima se slave i potvrđuju uloge i vrijednosti našeg kršćanstva, s druge relevantni događaji i podaci društveno-političkog razvoja i rasta hrvatske povijesti i naroda te u tom smislu njihova duhovnog i društvenog identiteta tijekom dugih stoljeća. Praktični im je povod visoka obljetnica smrti kraljice Jelene, dotično obljetnica njezine crkve Svete Marije, koju je zajedno s crkvom sv. Stjepana dala izgraditi na Gospinu otoku u Solinu.¹¹

Međutim, koliko je pri tomu važna obljetnica Jelenine Svete Marije, toliko je jednako znakovita i važna, što je Crkva dobro uočila, godišnjica povijesnog natpisa na Jeleninoj nadgrobnoj ploči koju je 1898. pronašao naš poznati arheolog don Frane Bulić na Gospinu otoku te uspješno pročitao na njoj uklesani natpis, u kojemu je stari kamenoklesar zabilježio Jelenine vladarske odlike i kršćanske

⁹ Biskupska poslanica *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*, br. 25.

¹⁰ Zajedno s tim je sedamdesetih godina u redovitim crkvenim programima, uz jubilarne obljetnice i njihova slavlja, bilo dosta aktualnih proslava i događaja. Tako je primjerice 1971. Marija Bistrica proglašena našim nacionalnim Gospinim svetištem; 1974. je održano prvo nacionalno hodočašće u tom svetištu; 1975. je, u povodu svete godine, naše nacionalno hodočašće posjetilo Rim; 1976. je bila beatifikacija Leopolda Bogdana Mandića, a 1977. je veliko hodočašće od 10.000 vjernika u Herceg Novom, rodnom gradu blaženog Bogdana, proslavilo njegovo proglašenje blaženim.

¹¹ Usp. Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*, gl. 16; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik*, sv. II, str. 260 i sljedeće.

vrline. Povijesno je stilski i sadržajno veoma znakovit taj natpis. Višestruko je važan i sadržajan: »U ovom grobu« – bilježi sačuvani tekst – »počiva slavna Jelena. Ona je bila žena kralja Mihajla, a majka kralja Stjepana, i vladala je kraljevstvom. Ovdje je bila pokopana 976. godine od utjelovljenja Gospodnjega (...) Za života majka kraljevstva postade majkom sirota i zaštitnicom udovica... «

Naznačene su činjenice očite i ne treba ih tumačiti. Spomenuti je natpis označio jasne sadržaje i važne podatke o našem državnom i vjerskom stanju u doba narodnih vladara te u tom smislu potvrdio ulogu i značenje kršćanstva u kontinuiranom rastu i razvoju vjerskih i duhovnih, civilizacijskih i kulturnih standarda i vrednota, s kojima se od ranih početaka dugim stoljećima u nas kršćanski živjelo i društveno razvijalo. S tih gledišta je, ustvari, obljetnica Jelenine smrti bila poticaj i povod ne samo za jubilarnu proslavu Jelenine crkve Svete Marije,¹² nego zajedno s njom i velikog povijesnog jubileja Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, koji se, kako smo napomenuli, svečano pripremao i djelomično slavio, ali se zbog ratnih neprilika 1941. morao odgoditi.¹³

Iako je taj jubilej po svojim programima i sadržajima crkveno i društveno bio važan i znakovit, konkretne mu okolnosti nisu bile sklone. Crkva je, ipak, i na nj računala. Štoviše, zahvaljujući opreznim postupcima, u tome je i uspjela. Procesi su se polako kretali, dijelom zbog njegova povijesnog poticaja, dijelom zbog slojevitih tema i sadržaja. Zanimljivo je pritom spomenuti da je i u njegovu primarnom planiranju bio važan jedan respektabilan povijesni zapis, službeno zabilježen u papinskom kodeksu *Liber Pontificalis*.¹⁴

Ustvari, u toj je *Papinskoj knjizi* zabilježen respektabilan podatak o prvim vezama starih Hrvata sa Svetom stolicom 641. godine, dok su još bili pogani.¹⁵ Sam zapis je u službeni *Liber Pontificalis* unio uvaženi zapisničar Rimske kurije, bibliotekar Anastazije. On je, unoseći službene podatke o pojedinim papama, uz ime pape Ivan IV. (640. – 642.) zabilježio da je »po narodnosti Dalmatinac« te da je »u svoje vrijeme poslao vrlo svetog i vrlo vjernog opata Martina s mnogo novaca po čitavoj Dalmaciji i Istri radi otkupa zarobljenika koje su pogani zarobili.«¹⁶

Premda taj podatak ne govori o našem kršćanstvu, s povijesnih je gledišta itekako vrijedan i znamenit. Naša ga povijest, kao i Crkva, s razlogom prihvaća i razložno ističe. Razlog je razumljiv. U vremenima kad o današnjim velikim narodima nema spomena, naš se službeno spominje. U tom je smislu i velikom Jubileju bio poticajan. Koliko je sam po sebi znakovit za naše prve veze sa Svetom Stolicom, toliko je istodobno inspirativan za suradnju Crkve i naroda s Petrovim nasljednicima.

¹² Iako se ne zna koje je godine kraljica Jelena sagradila Svetu Mariju, spomenuti je nadnevak na grobnom zapisu spontano potvrđivao njezinu visoku obljetnicu.

¹³ Usp. D. Hudelist, *Rim, a ne Beograd*, Alfa, Zagreb, 1917., 108-126.

¹⁴ *Liber pontificalis – Papinska knjiga* službeni je popis rimskih papa s kratkim biografijama.

¹⁵ Naravno, spomenuta godina nikad nije bila shvaćena kao početak hrvatskog kršćanstva, ali je povijesno itekako respektabilna. Jasno je afirmirala našu suradnju sa Svetom Stolicom i praktično simbolizirala duga stoljeća našeg kršćanstva.

¹⁶ L. Duchesne, *Le Liber pontificalis*, sv. I, Paris, 1886., 330.

To se na svoj način pokazuje u navedenom tekstu i u znakovitoj odluci Ivana IV., koji je, zadovoljan misijom opata Martina i dobrohotnošću starih Hrvata, čim se opat vratio u Rim s posvećenim moćima starokršćanskih istarskih i salonitanskih mučenika Mavra, Dujma, Venancija, Anastazija i nekih drugih, odmah odredio da se uz krstionicu rimske bazilike sv. Ivana Lateranskog izgradi kapela za salonitanske i istarske mučenike. Kad se ta kapela oslikala i uredila, posvetio ju je jednomu od prvih biskupa u našim krajevima, sv. Venanciju.¹⁷

Naravno, uz povijesne zapise i podatke za spomenute su jubileje bile posebno važne konkretne stvarnosti, pothvati i sadržaji, u biti kršćanstvo sa svojim duhovnim i društvenim duhovnim vrijednostima i povijesnim sadržajima. Sve je to, naravno, jasno i poznato. Naše nas je zapadno kršćanstvo dugo pratilo te u svom duhovnom i društvenom obzoru kristijaniziralo i europeiziralo. S njim se i u njemu dugim stoljećima rađala i odvijala sva naša domovinska stvarnost, duhovna i društvena. Naši su knezovi i kraljevi u ranim stoljećima poticali i razvijali vjersko i rodoljubno jedinstvo te u tom nadahnuću gradili crkve i osnivali samostane. S tih je gledišta kršćanstvo u starijim i novijim razdobljima bilo i ostalo presudno za našu vjersku i kulturnu baštinu. Štoviše, za povijesni rast i nacionalni identitet hrvatskog naroda.

Doista, naš se duhovni i društveni život dugim stoljećima spontano odvijao u kršćanskim obzorjima, zbog čega nas je naše kršćanstvo svojom evandeoskom vjerom, civilizacijom i kulturom snažno obilježilo. U njegovim se vjerskim i domoljubnim doživljajima u nas stoljećima rađalo i umiralo. Ženilo se i udavalo po vjerskim obredima, pamtilo i bilježilo po svetačkim blagdanima. I imena su se u nas nadijevala po kršćanskim svecima. S tih nam je gledišta mnogim stoljećima bilo tako i toliko blisko da smo ga, unatoč brojnim izazovima i neprilikama, stalno osjećali svojim. U tom smislu toliko nam je blisko i prisutno da ga se ni u jednom času ne možemo odreći, a da se time ne odrekemo i samih sebe – svoje realnosti i baštine, povijesti i kulture.

To su stvarni razlozi i glavni sadržaji jubilarnih slavlja i doživljaja. Kamenite katedrale i njihova ornamentika, veličanstveni portali i skladne lađe, bogate dekoracije i svetačke figure, korska sjedala i brojni spomenici – sve to izravno govori o dugotrajnoj povezanosti kršćanske zbilje i naše domaće kulture. Andrija Buvi na i majstor Radovan, Blaž Jurjev i Juraj Dalmatinac svojim su djelima ostavili jasna svjedočanstva tog bogatog nasljeđa. Spomenemo li s njima stare crkvene kodekse, evanđelistare i brevijare, dotično brojne naše domaće pisce i umjetnike od glagoljaških do modernih vremena, koji su se odgajali i rasli u ozračju vjerskih i domoljubnih zalaganja, jasno ćemo naznačiti važnosti i značenja hrvatskog povijesnog kršćanstva.

Dakako, bilo je uspješnih i manje uspješnih mogućnosti, prilika i vremena. Međutim, vjera je, unatoč svim prijetnjama i nevoljama koje su se događale na našim prostorima, uvijek zračila nadom i oslobođenjem. I u doba »predziđa« je bila čvrsta i izdržljiva. Teški su bili ti »zemani«, ali je i u njima bila iskonski zavjet i životno određenje. Naravno, i u novijim je razdobljima od baroka i prosvjetiteljstva do narodnog preporoda i stvaranja moderne nacije bila naša inspirativna

¹⁷ N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972., 1.

orijentacija. Svojom je riječju i baštinom bila i ostala trajna sigurnost iskonskog identiteta. S tih su gledišta naši jubileji bili višestruko znakoviti i vrijedni. S njima se i u njima komemorirala i doživljavala sva naša povijest i njezina baština, duhovna i društvena, vjerska i nacionalna.

Konačno, kad je riječ o krsnom zavjetu, dotično o vremenu pokrštanja starih Hrvata, podaci su vrlo izražajni. Jasnije rečeno, koliko god su pojedina shvaćanja o pokrštenju našeg naroda složena i razvedena, jer pokrštenje naroda nikad nije brzo i jedinstveno, naše sa svojim ranim početcima nipošto nije upitno.¹⁸ S tih su gledišta osnovni podaci jasni. Naši su poganski pređi, zbog prostora na koje su došli i blizine kršćanskih susjeda, vrlo rano došli u dodir s Evanđeljem. Sigurno su potkraj 7. stoljeća pojedinci počeli prihvaćati vjeru i krštenje. Konstantin Porfirogenet je glede toga veoma određen. On tvrdi da je već car Heraklije poslao i doveo iz Rima svećenike i načinio od njih nadbiskupa i biskupa, te svećenike i đakone, i »pokrstio Hrvate«.¹⁹

Koliko god se u Porfirogenetove i neke slične zapise i podatke može vjerovati ili, pak, o njima sumnjati, o čemu stručni skupovi i znanstveni istraživači često raspravljaju, naše je pokrštanje po svemu sudeći rano započelo, ali je cjeloviti proces sigurno duže potrajao; možda stoljeće, dva, do poznatih narodnih vladara koji su velikodušno gradili crkve i samostane.²⁰

S tih su gledišta duhovni i društveni razlozi velikih kršćanskih jubileja i njihovih devetogodišnjih proslava bili izrazito načelni i jasni. Riječ je o dugim kršćanskim stoljećima; no, što je također razumljivo i važno, s crkvenim su se svetkovinama i događajima slavili i doživljavali i naši nacionalni, društveni i domovinski spomeni i doživljaji. I kad se nisu posebno isticali, njihova su značenja i poruke s Višeslavovom krstionicom, Branimirovim križem i simbolom Gospina lika iz Zvonimirove crkve, dotično s Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata itekako bili važni i aktualni. Jasnije rečeno, nije se slavila Jelenina crkva samo kao crkva, nego kao prva hrvatska Gospina crkva. Slično tome, nisu se slavili Branimirovi i Zvonimirovi odnosi sa Svetom stolicom – s papom Ivanom VIII. i Grgurom VII. – samo radi njihovih vjerskih aspekata, nego i radi općih, narodnih vrijednosti i sadržaja.

¹⁸ S tim se slažu brojni povjesničari, usp., na primjer, D. Mandić, *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*, Rim, 1963.; N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972.; J. Kolarić, »Historiografija o pokrštanju Hrvata«, u: *Počeci hrvatskog kršćanskog i društvenog života od VII. do kraja IX. stoljeća*, Radovi Drugog međunarodnog simpozija o hrvatskoj crkvenoj i društvenoj povijesti, Crkva u svijetu, Split, 1990., 39-54; M. Barada, »Nadvratnik VII. stoljeća iz Kaštel-Sućurca«, u: *Hoffilerov zbornik*, Zagreb, 1940., 401-415.

¹⁹ Konstantin Porfirogenet, *De administrando imperio*, glava 31; N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972., 15; F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb, 1877., 291 i sljedeće.

²⁰ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, I, Zagreb, 1914., 118-125; J. Buturac i A. Ivandija, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973., 40; F. Šanjek, »Počeci kršćanstva u Hrvata«, Crkva u svijetu, god. XI, 1976., br. 3, 208-209; J. Kolarić, *Počeci hrvatskog kršćanskog i društvenog života od VII. do kraja IX. stoljeća*, Radovi Drugog međunarodnog simpozija o hrvatskoj crkvenoj i društvenoj povijesti, Crkva u svijetu, Split, 1990., 39-54.

Ponovimo li da je biskupska poslanica o tim i sličnim događanjima jasno i slikovito govorila, spontano ćemo naznačiti da su osnovne stvarnosti naših duhovnih i društvenih težnja i nakana bile dovoljno jasne i uočljive. Dapače, u svezi s tim se u različitim oblicima i javnim nastupima spontano naglašavalo da nam je kršćanstvo tijekom duge povijesti bilo potpora i poticaj, odnosno da su se u njegovim obzorjima kroz duga stoljeća stvarali i razvijali naša duhovna i društvena stvarnost, odgoj i izobrazba, prosvjeta i kultura, znanost i umjetnost, dotično da nam je ono i u novim težnjama i modernim vremenima životni smjer i važno određenje.

Nadbiskup Franić je, na primjer, u jednom govoru u solinskom svetištu 11. srpnja 1976., koji sam kao izvjestitelj službeno pratio, upravo u tom nadahnuću jasno isticao: »Nalazimo se«, rekao je, »na svetom tlu, jednako važnu za našu povijest i vjeru, u zajedničkom svetištu svih hrvatskih katolika, uz grobove prvih svjedoka vjere, narodnih vladara i lučonoša kršćanstva. Odavle, s ovog ognjišta žarila se duhovna vatra i širila u druga naša svetišta. Stoga nas ovo tako čvrsto povezuje i ujedinjuje. Ovdje je izvorište naše društvene, nacionalne i vjerske svijesti i kulture. Ono nas i danas obvezuje. Jer, uzalud bi naši pradjedovi prihvatili vjeru i nama je sačuvali, kad je mi danas, kad se stvara novo društvo i novi čovjek, ne bismo svojim životom svjedočili i svijetu predali. Kršćanstvo je pozvano – zaključio je nadbiskup – »da čuva vječne istine i potvrdi svoje božansko poslanje u novom društvu i novom čovjeku.«²¹

Slično tomu su nastupali i drugi predvoditelji zajedničkih slavlja. Uzajamno su spominjali duhovnu i društvenu ulogu kršćanstva tijekom duge prošlosti te u tom smislu upućivali na važnost i ulogu vjere i Crkve u današnjem radu i životu. Tako je, na primjer, nadbiskup Kuharić u svom prikazu biskupske poslanice jasno istakao kako nas ta poslanica u svojim pristupima i izlaganjima »vodi tragom sačuvanih spomenika kroz svu povijest Crkve među Hrvatima« s nakanom, kako je naglasio, »da na temelju tisućljetne baštine i tisućljetnih iskustava zacrta naše današnje brige, mogućnosti i zadatke, stavove i perspektive.«²²

U skladu s tim, povijesni su se jubileji sa svojim vjerskim programima i domoljubnim doživljajima srdačno prihvaćali i zajednički slavili u jasnu rasporedu i slojevitu slijedu od Solina 1975. do Marije Bistrice 1984.

Slojevite pripreme i razvojni procesi

Unatoč tome, moramo priznati da se Crkva u svojim pripremama i najavama velikih jubileja nije najbolje snalazila. Naime, bilo je vremenskih zastoja i sporih odluka. Uzroci su im u biti već spomenuti. U pitanju su bile društvene okolnosti, postupci i shvaćanja komunističkog režima. Iako je 1966. bio potpisan Protokol između Crkve i Države, stvarni su odnosi bili osjetljivi. Zbog toga se, kad je riječ o jubilejima i javnim nastupima, u crkvenim redovima osjećala određena bojazan da ih vlasti neće dopustiti. Posebno je bio upitan slojeviti veliki jubilej Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata.

²¹ D. Šimundža, nav. dj. (bilj. 2), 71.

²² *Glas Koncila*, god. XV, br. 6, 2 (21. svibnja 1976.).

Naši ga biskupi stoga, kad su se povodom obljetnice Jelenine crkve pojavile stvarne mogućnosti, nisu usudili javno spominjati. Naprotiv, u tihoj su nedoumici strpljivo čekali do zadnjeg časa, da se realno vidi što se i koliko može. Zbog toga su zakasnile redovite pripreme i normalne najave cjelovitih programa i slavlja. Tek, kad se nakon otvaranja Hrvatske marijanske godine jasno vidjelo da se državne vlasti ne miješaju u planirane proslave, naši su biskupi službeno potvrdili i u svom Jubilarnom proglasu najavili oba jubileja.²³

Ipak, solinska se Jelenina župa, sa svojim župnikom Tugomirom Jovanovićem na vrijeme počela pripremati za proslavu Svete Marije. U toj je pripremi župnik sa svojim župljanima deset godina prije jubilarnih slavlja u župnu crkvu postavio umjetnički uređenu ploču s kraljičina groba s njezinim ruševnim izgledom i izvornim natpisom. Tako je splitski i makarski biskup Frane Franić na Malu Gospu 1965. u svečanoj besjedi na misnom slavlju u Solinu službeno najavio lokalne pripreme za obljetnicu Jelenine crkve: »Sljedeće desetljeće« – naglasio je splitski i makarski biskup – »bit će priprema za tisućitu obljetnicu našeg prvog poznatog Gospina svetišta, koje je u desetom stoljeću ovdje podigla naša kraljica Jelena.«²⁴

Na tom se planu potkraj šezdesetih i početkom sedamdesetih godina u Splitu i Solinu ozbiljno radilo. Glavnu je brigu vodio župnik Jovanović. Posebna mu je želja bila da u tim priprema promiče praktičnu važnost solinskog svetišta. Zahvaljujući pritom njegovu zalaganju i radu, Jelenina crkva s nazivom Gospino svetište postaje sve poznatija u našoj sredini. Kako se jubilarno tisućljeće više približavalo, to je Gospino svetište bilo sve poznatije i važnije. U toj su percepciji Gospin otok i crkva Svete Marije postali simboli crkvene i nacionalne povijesti i kulture, dok je naše najstarije poznato Gospino svetište dobilo časn naziv *hrvatsko prasvetište*.

Zajedno s tim ubrzo se započinje s javnim nastupima i prvim promidžbama. Župni ured u Solinu 1969. tiska *Prospekt zavjetnog svetišta* od Željka Rapanića i don Lovre Katića. Istodobno se planiraju i intenziviraju istraživanja Gospina otoka, poglavito Jeleninih crkava, te traži službena dozvola za obnovu i širenje župne crkve i njezinih povijesnih prostora, na kojima su bile trošne barake jugoslavenske vojske. Zajedno s tim se 1970., u vrijeme Hrvatskog proljeća, na jednom skupu koji je sazvao nadbiskup Franić tematski raspravlja o potrebi i gradnji nove crkve na Gospinu otoku u obliku klasične bazilike, u kojoj bi u kripi bili označeni temelji kraljičinih crkava, a iznad kripte bi se dizala nova monumentalna crkva, kao Gospino prasvetište.²⁵

Sve se to početkom 1971. nakon gušenja Hrvatskog proljeća zaustavilo. Ipak, unatoč tome, planski se rad u župi nastavio. Naime, Splitsko-makarska nad-

²³ Usp. »Jubilarni proglas«, u: *Glas Koncila*, 26. listopada 1975., god. XIV., br. 22.

²⁴ D. Šimundža, nav. dj. (bilj. 2), 25.

²⁵ Skup je održan u katedralnom uredu sv. Duje. Bilo je prisutno nekoliko društvenih i znanstvenih uglednika. U sjećanju su mi ostali ondašnji splitski akademici Cvito Fisković i Kruno Prijatelj. Nakon toga se ubrzo razmišljalo i o izdavanju *Zbornika kraljice Jelene*, u kojemu bi se obradilo Jelenino vrijeme, odnosno vjerske i državne prilike tadašnje Hrvatske države – Regnum Croatorum.

biskupija i solinska župa bile su spremne u svojim mogućnostima, unatoč svim zastojima, organizirati svečanu obljetnicu kraljice Jelene i njezine crkve. U toj je nakani splitsko-makarski nadbiskup Franić 5. prosinca 1973. sazvao Prezbiterialno vijeće svoje nadbiskupije u župnom stanu u Solinu i ustanovio Radni odbor za organizaciju Tisućite obljetnice s pomoćnim biskupom Ivom Gugićem na čelu.

Naznačeni se programi splitskog nadbiskupa i solinskog župnika nakon toga, s obzirom na to da se i na nacionalnoj razini o tome govorilo, sve uspješnije razvijaju. Dapače, cijela se Crkva u domovini i svijetu istinski tomu radovala. I biskupi su tada, iako još nije bilo službenih odluka, svesrdno podupirali ta nastojanja. Svima je bilo jasno da Jelenina obljetnica sa svojim vjerskim i nacionalnim značenjem zaslužuje crkveno i društveno priznanje. S obzirom na to da su društvene strukture ostale bezbrižne i nezainteresirane – praktično se u to nisu miješale – Crkva je jasno shvatila da joj se, usprkos određenoj bojazni, otvaraju povoljne prilike da povodom tisućite obljetnice smrti kraljice Jelene s poštovanjem proslavi visoku obljetnicu njezine crkve, dotično da praktično pokaže kako kršćanski narod, unatoč administrativnom ateizmu, zna poštovati i promicati svoje vrijednosti, koliko povijest i vjeru, toliko rodoljubnu svijest i vlastiti identitet.

U tom je ozračju splitsko-makarski nadbiskup, pošto je vidio da se započete pripreme razvijaju i šire, sazvao drugi javni sastanak 26. rujna 1974., ponovno u župnom stanu u Solinu, te tom prigodom službeno utemeljio Vijeće za proslavu svetišta kraljice Jelene, u koje su, uz splitske predstavnike s biskupom Gugićem, ušli i suradnici iz opće domaće Crkve: Živko Kustić, Josip Turčinović, Vjenceslav Glibotić i Ivon Ćuk. Tadašnja je Biskupska konferencija, odnosno biskupi hrvatskog jezičnog područja u toj Konferenciji, ubrzo potvrdila spomenuto Vijeće za proslavu kao svoje. Na taj će način Vijeće za proslavu praktično djelovati kao Vijeće pri Biskupskoj konferenciji te stalno voditi brigu o povijesnim jubilejima i njihovim programima.

Premda se još uvijek radilo tiho, bez veće promidžbe i jasnih najava, poslije toga se spomenuto Vijeće, posebno njegovo Tajništvo i Glavni odbor, kao i solinski župnik i nadbiskup Franić, sve češće sastaju te u svezi s predviđenim jubilejima i zajedničkim programima intenzivno surađuju sa širokim krugom važnih suradnika i s predsjednikom Biskupske konferencije, nadbiskupom Franjom Kuharićem. U tom je svjetlu Godina velikoga zavjeta s jubilejom Trinaest stoljeća postajala sve izražajnija i prisutnija. Javno se o njoj govorilo i pisalo. Čitava se tako Crkva polako u nju uključuje.

U toj širokoj suradnji i zajedničkom doživljaju naši biskupi na svom redovitom sastanku od 8. do 11. travnja 1975. u Zagrebu složno potvrđuju da će se Tisućita obljetnica Gospina svetišta odvijati na nacionalnoj razini te na prijedlog Vijeća za proslavu prihvaćaju da će se u vrijeme središnjih proslava u Splitu i Solinu održati Prvi hrvatski mariološki i Hrvatski marijanski kongres.²⁶

Iako jubilej Trinaest stoljeća, koji se četiri-pet godina prije Drugog svjetskog rata sustavno pripremao kao ustuk svojedobnim srpskim negiranjima hrvatske

²⁶ Organizaciju Prvog hrvatskog mariološkog kongresa preuzeo je Hrvatski mariološki institut u Zagrebu zajedno s Vijećem za proslavu i Radnim odborom Splitsko-makarske nadbiskupije.

državnosti i buntovnom odbijanju uzajamno sklopljenog Konkordata između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije o položaju Katoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji,²⁷ tom zgodom iz taktičkih razloga nije bio spomenut, u osnovnim je odlukama i nakanama praktično bio jasan i određen. Jer, koliko god je Hrvatska marijanska godina bila povezana s crkvom Svete Marije,²⁸ Jelenina je obljetnica zahtijevala široku suradnju i važnu prezentaciju crkvenih i društvenih napora i događaja tijekom dugih stoljeća u vremenima narodnih vladara prije i poslije Jelene. To je inspirativno vodilo načelnoj odluci da će se u Godini velikoga zavjeta s tisućitom obljetnicom našeg prvog Gospina svetišta slaviti i veliki jubilej Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata.

U toj se opciji i stalnoj suradnji odvija nova faza, u kojoj se zajednički dogovara i sustavno planira. Vijeće za proslavu pritom potiče i razvija važne programe, crkveni tisak i hrvatska emisija Radio-Vatikana izravnije prate i prezentiraju sve što se planira i zbiva. S tim se u jubilarne pripreme sve više uključuju ugledni umjetnici i pisci. Tako uredništvo Glasa Koncila zajedno s upravom i Malim Koncilom obrađuje povijesne teme i jubilarnu građu, pri čemu se zajednički programi brižno dopunjuju i šire.²⁹

U skladu s time, biskupi hrvatskog govornog područja na redovitom jesenskom zasjedanju od 7. do 10. listopada 1975., kako je sve bilo spremno, nakon kratkih informacija predsjednika Vijeća za proslavu, službeno spominju veliki jubilej i u Jubilarnom proglašenju, obrazlažući pregled pripravnog rada, jasno upućuju na njegovo značenje: »Ove naime godine«, naglašuju biskupi, »koju smo otvorili na Malu Gospu da je svečano zaključimo o Maloj Gospi slijedeće 1976. godine, slavimo tisućitu obljetnicu prvog hrvatskog svetišta majke Božje, koje u Solinu podiže hrvatska kraljica Jelena, majka sirota i zaštitnica udovica. No to je ujedno prilika da proslavimo što nam još nije bilo moguće dostojno proslaviti: tisućljeće našega kršćanstva i trinaest stoljeća naših veza sa Svetom Stolicom.«³⁰

Zajedno s tim svojim proglašenjem, potičući izradbu različitih zavjetnih uspomena, prigodnih slika i jubilarnih simbola, s posebnom pažnjom govore o izradi Gospina najstarijeg sačuvanog lika, koji će predstavljati i simbolizirati sve jubilarne programe i proslave: »Potičemo i blagoslivljamo«, zaključuju biskupi, »zamisao da se za ovu priliku na oltar najstarijeg hrvatskog svetišta postavi najstariji hrvatski poznati lik Majke Božje, onaj iz Biskupije kod Knina.«³¹

²⁷ I. Mužić, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji, Politički i pravni aspekti Konkordata između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije*, Crkva u svijetu, Split, 1978.

²⁸ Istini za volju, godina izgradnje Jelenine crkve Svete Marije nije poznata. U jednom se starom podatku spominje 930. godina; međutim, osnovne su činjenice jasne. Sve je pokrenula obljetnica Jelenine smrti i povijesni zapis na kamenoj ploči na njezinu srušenom grobu.

²⁹ Ivan Raos, na primjer, objavljuje povijesni roman iz doba kraljice Jelene, *Kraljičin vitez*, Vesna Parun, sestra Marija od Presvetog Srca te drugi pjesnici i pisci izravno obrađuju jubilarnu tematiku, fra Josip Soldo izdaje *Povijest hrvatske Crkve*, a Živko Kustić *Mali ključ povijesti Crkve u Hrvata*.

³⁰ Usp. »Jubilarni proglaš«, u: *Glas Koncila*, god. XIV., 26. listopada 1975., br. 22.

³¹ U skladu s tim Vijeće za proslavu naručuje izradu Gospina lika i drugih slika, kipova i amblema te zajedno s Radnim odborom angažira brojne suradnike u pripremama za završna

Nakon tih službenih odluka i njihovih objava, zajednički se dopunjuju središnje pripreme i jasno precizira svečana Godina velikoga zavjeta s jubilarnim hodočašćima i glavnim sadržajima, duhovnim obnovama i prigodnim programima. Istodobno se u široj suradnji službeno preciziraju i pripremaju završne protokolarne svečanosti od 6. do 12. rujna 1976. u Splitu i Solinu te zaključno slavlje u Godini velikoga zavjeta 12. rujna na Gospinu otoku, na koje će predsjednik Biskupske konferencije nadbiskup Franjo Kuharić u ime hrvatskih biskupa uputiti službene pozivnice Svetom Ocu Pavlu VI. te brojnim vjerskim i društvenim uglednicima iz bližeg okruženja i cijele Europe.³²

Solinska hodočašća i završne svečanosti

Solin je u Godini velikoga zavjeta bio glavno mjesto svih zajedničkih programa i hodočasničkih slavlja. Razlog je tome prije svega obljetnica kraljice Jelene i njezine crkve, ali su i drugi spomeni i spomenici kršćanske i hrvatske povijesti u staroj Saloni i hrvatskomu Solinu imali svojih utjecaja. Premda su starokršćanski objekti davno porušeni, njihovi trošni ostaci i čvrsti temelji zadržavaju svojom monumentalnošću. Slično tome naši hrvatski crkveni i društveni spomeni i spomenici, devastirani i porušeni nakon pada Klisa u 16. stoljeću, na svoj način govore o našoj nacionalnoj i kršćanskoj povijesti u doba hrvatskih knezova i kraljeva.

Zbog toga se prva zavjetna godina u cjelini službeno odvijala u Solinu. Bila je izrazito crkvena i molitvena. Svojim je programima i hodočasničkim slavljinama uspješno povezivala Tisućitu obljetnicu Svete Marije i povijesne uspomene Trinaest stoljeća te u njihovim sadržajima i doživljajima sve jubilarne programe i poruke. U tom su cilju naši biskupi navrijeme obavijestili svoje vjernike i sve sugrađane da je u obljetnici Jelenine crkve Solin s Gospinim otokom glavno odredište. Istodobno su službeno preporučili svim biskupijama i župama da u Godini velikoga zavjeta službeno organiziraju i prijave svoja hodočašća koja će određenog nadnevka doći u Solin i na temeljnima Jeleninih crkava na Gospinu otoku slaviti jubilarne spomene i zavjete. Bili su to jasni znaci i važni poticaji da se osobno i zajednički doživi duhovno i društveno značenje jubilarnih slavlja te povijesna uloga vjere i Crkve.

U skladu s tim, cijelu godinu u Solinu su se okupljale manje ili veće hodočasničke skupine, običnih dana s više stotina, a nedjeljama, poglavito od travnja do kraja rujna 1976. kad su se s manjim grupama redala biskupijska zavjetna hodo-

slavlja u Splitu i Solinu na kraju Godine velikoga zavjeta. U toj nakani, primjerice, Vjekoslav Parać doručuje jubilarne slike i motive, Kruno Bošnjak medaljon Trinaest stoljeća, Josip Botteri-Dini crkvene vitraje, don Ante Škobalj kip kraljice Jelene, Ivan Mirković Jelenino poprsje, Šime Marović jubilarne kompozicije.

³² Bili su pozvani Sveti Otac i 13 kardinala, predvodnici svih europskih i bližih pokrajinskih Crkava, zatim predstavnici pojedinih redovničkih družbi i redova te uglednici Srpske pravoslavne crkve i Islamske vjerske zajednice. Naravno, pozvani su bili i brojni drugi prijatelji i gosti, na primjer, Majka Terezija, danas sveta, iz Calcutte i misionar o. Ante Gabrić, danas sluga Božji i kandidat za blaženika.

čšača, s desecima tisuća hodočasnika.³³ Naravno, sve su te skupine, male i velike, imale slične ili iste programe i nakane. S tim su nakanama svi hodočasnici, po dolasku na Gospin otok, u pratnji domaćih voditelja i spremnih tumača, zajednički obilazili i intimno doživljavali ostatke starokršćanskih sakralnih objekata i naših hrvatskih vjerskih i državnih spomena i spomenika.³⁴ Nakon toga su se, redovito oko deset sati, vraćali na Gospin otok i pred jubilarnim oltarom, podignutim *sub divo*, vedrom pjesmom i misnim slavljem slavili svoj i naš zajednički krsni zavjet – duga stoljeća i znakovite uspomene.

Na taj su način solinska hodočašća bila itekako privlačna i poticajna. Ne-prestano su, gotovo svakoga dana, manje ili veće skupine iz svih naših krajeva stizale u Solin, na Gospin otok. S njima je ustvari Godina velikoga zavjeta bila ne samo svjedok i ogledalo osobnih doživljaja i javnog poštovanja našeg krsnog zavjeta, nego jednako tako živo svjedočanstvo vjerskih i domoljubnih osjećaja i razmišljanja, koja su snažno odražavala jubilarne vrijednosti i poruke zajedničkih proslava.

S tim su hodočasničkim slavljinama i intimnim doživljajima tijekom Godine velikoga zavjeta službene povezane jubilarne proslave protokolarne naravi u Splitu i Solinu od 6. do 12. rujna, na kojima su s izaslanikom Svetog oca Pavla VI., i njegovom pratnjom, u skladu s pozivima naših biskupa, sudjelovali brojni kardinali i ugledni predstavnici iz europskih i nekih drugih zemalja, domaći i strani crkveni i društveni uglednici i uvažena poslanstva Srpske pravoslavne crkve i Islamske vjerske zajednice.

U svezi s tim, Vijeće za proslavu i Radni odbor sa svojim suradnicima uspješno su pripremili prigodne priredbe i protokolarne svečanosti završnih dana Zavjetne godine, od kojih ćemo spomenuti: službene dočeke uzvanika i primanja u hotelu Marjan, prigodne kongrese, pastoralni i teološki, zatim ekumenske molitve i jubilarne pozdrave u splitskoj katedrali te svečanu akademiju u crkvi Gospe od Zdravlja.

Svi su ti susreti i programi bili svečani i jubilarni. Ipak, najsvečanije je bilo *Slavljenje Riječi i pozdravni govori* uglednih uzvanika u katedrali sv. Dujma, u kojoj je petnaestak europskih predstavnika zajedno s Papinim izaslanikom, kardinalom Franjom Šeperom, srdačno pozdravilo našu Crkvu i njezine jubileje. Među njima su bili visoki uglednici, na primjer: austrijski kardinal Franz König, francu-

³³ Uz velika hodočašća naših biskupija, i druge su biskupije u ondašnjoj državi u kojima su živjeli naši sunarodnjaci organizirale svoja hodočašća. Jednako su tako u manjim ili većim grupama stizali i naši vjernici iz Janjeva i Letnice na Kosovu te iz drugih mjesta i gradova s područja tadašnje Jugoslavije. Velike su (nad)biskupije tijekom 1976. organizirale po dva velika hodočašća.

³⁴ Radi se o poznatim spomenicima iz starokršćanskih i starohrvatskih vremena, kao što su groblje Kapljuč i temelji bazilike Quinque martyrum, Porta Caesarea i crkveni kompleks starokršćanske Salone, ostaci velike katedrale i temelji Honorijeve bazilike, krstionica i oratorij, Manastirine i grob sv. Dujma. Zajedno s tim salonitanskim spomenicima, u redovite su obilaskе bili uključeni i starohrvatski spomeni i lokaliteti: povijesni temelji benediktinskog samostana, Zvonimirova krunidbena crkva i obližnje Dvorine, Gradina i Gospin otok.

ski kardinal François Marty, talijanski kardinal Albino Luciani,³⁵ mađarski kardinal Laslo Lekai i niz drugih. Zajedno s njima iskazali su svoje pozdrave i čestitke episkop Stefan Boca u ime Srpske pravoslavne crkve i uzoriti reis-ul-ulema Naim efendija Hadžiabdić u ime Islamske vjerske zajednice. Nakon toga su s crkvenim uzvanicima na primanje u hotelu Marjan stigli i državni predstavnici gradskih i republičkih vlasti.

U večernjim je satima priređena jubilarna akademija u crkvi Gospe od Zdravlja. Programski je započela svečanim hvalospjevom *Hrvatski narode, hvali Gospoda*. Jubilarni su i ponosni bili ritmi i napjevi te večeri. Izveo ih je veliki mješoviti zbor s vrsnim solistima i recitatorima, pod ravnanjem maestra Šime Marovića.

Tako je s jubilarnim pozdravima i programskim priredbama dočekan završni blagdan Godine velikoga zavjeta, 12. rujna 1976. Solin je tog dana bio kruna i potvrda svih blagdana i slavlja. Sve su solinske ulice bile ispunjene, svi prostori oko Gospina otoka i na otoku prepuni. Unatoč tomu, svugdje su se osjećali ponos i dostojanstvo, duboka radost i velika svetkovina.

Oko sto tisuća hodočasnika toga se dana s Papinim poklisarom i uglednim velikodostojnicima pokrajinskih crkava i službenih institucija, dapače različitih vjera i naroda okupilo oko zavjetnog oltara na kojemu su bile poznate jubilarne oznake i središnji simboli. Iako zbijeno i stiješnjeno, sve je blagdanski dojmljivo djelovalo. Na početku zavjetne mise mjesni je nadbiskup, monsijor Franić, pozdravio golemo mnoštvo i glavne uzvanike te jasno naznačio smisao i nakane završnog slavlja, koje je predvodio Papin izaslanik, naš kardinal Franjo Šeper, koji je u prigodnoj homiliji sažeto govorio o velikim jubilejima i pozdravima Svetoga Oca, o svakodnevnom životu i značenju vjere, koliko u povijesti i prošlosti, toliko u sadašnjosti i budućnosti.

Sve je bilo prožeto dubokim emocijama i sakralnim doživljajima. U tom je ozračju na završetku euharistijskog slavlja zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić s *Molitvom velikoga zavjeta* zaključio središnju proslavu, nakon čega su svi hodočasnici s mješovitim zborom od 250 članova zapjevali zahvalnicu Bogu *Tebe Boga hvalimo* i himnu rodnoj grudi *Lijepa naša domovino*.

Godina velikoga zavjeta tako je svečano završena, ali jubilarni programi nisu time prestali. U sljedećih osam godina u istom su se duhu nastavili. U prve četiri slavile su se povijesne obljetnice i njihovi programi. Tako je, konkretno, 1978. u zavjetnoj crkvi Ivana Meštrovića u Biskupiji kod Knina uz ostatke Zvonimirove crkve Svete Marije iz 11. stoljeća svečano komemorirana krunidbena obljetnica kralja Zvonimira i njegova suradnja s papom Grgurom VII., na kojoj je sudjelovalo oko 40.000 hodočasnika. Slično je tome 1979. proslavljena visoka godišnjica kneza Branimira i njegovih odnosa s papom Ivanom VIII. na kojoj se u Zadru i Ninu okupilo oko 200.000 sudionika.

³⁵ Kardinal Albino Luciani za dvije će godine, na papinskim konklavama 1978., biti izabran za Svetoga Oca. Po tome je poznat kao papa Ivan Pavao I. Nažalost, ubrzo je nakon izbora naglo preminuo.

Sljedeće su se četiri godine, od 1980. do 1984., sustavno priređivale duhovne obnove i euharistijske svečanosti u svim biskupijama i metropolijama. Posebno je bio važan i znakovit Nacionalni euharistijski kongres 1984. u Mariji Bistrici, na kojemu je sudjelovalo oko 450.000 sudionika. S tim su Nacionalnim euharistijskim kongresom završene devetogodišnje jubilarne svečanosti i njihove proslave.

THE YEAR OF THE GREAT CROATIAN VOW AND CROATIAN CHRISTIAN JUBILEES

Drago Šimundža

In 1976, in commemoration of the tenth centennial of the death of Queen Jelena, our Church, in connection with the anniversary of Jelena's Church of Saint Mary, proclaimed the year from September 1975 to September 1976 the Croatian Marian Year, in which two historical jubilees would be celebrated: the thousandth anniversary of the Shrine of Our Lady that in the 10th century Queen Jelena had built on the Island of Our Lady in Solin, and the great historical jubilee of the thirteen centuries of Christianity among the Croats, which had a theme of such breadth as to take in the general importance and complete role of Christian civilisation and culture in the Croatian people, and accordingly spontaneously highlighted the early beginnings of our Christianity. And so together with the Croatian Marian Year, the Year of the Great Vow was also celebrated, inherent in which were all the jubilee remembrances and their fundamental meanings.

In this option, combined celebrations, prompted by the anniversary of the death of Queen Jelena and the founding of her church, were solemnly commenced on the Island of Our Lady (Gospin otok) in Solin on September 8, 1975. On that occasion the Archbishop of Split and Makarska, Franje Franić, before a large congregation of 20,000, officially announced, from a jubilee altar *sub divo* on the foundation of Jelena's churches, the beginning of the Marian year and the anniversary celebrations.

The Croatian Marian Year was an introduction into the Year of the Great Vow, and so the promptings and programmes of thirteen centuries, following on from ecclesiastical and national spiritual and social events and memories, were important inspirers of historical and current themes and motifs from Solin, 1975/1976, to the National Eucharistic Congress in Marija Bistrica in 1984.

Jelena's church was not celebrated only as church, but as the first Croatian Marian church. Similarly, the relations of Branimir and Zvonimir with the Holy See –with popes John VIII and Gregory VII – were valued not solely for the sake of their religious aspects, but for their universal, popular value and substance.

On the final holy day of the Year of the Great Vow, on September 12, 1976, about a hundred thousand pilgrims with the Papal envoy and dignitaries of provincial churches and official institutions, indeed of different beliefs and ethnicities, gathered around the votive altar on which were the familiar jubilee signs and central symbols.